

1

Παιδεία, εκπαίδευση και κράτος: Εννοιολογικές αποσαφηνίσεις

1.1 Παιδεία και εκπαίδευση

1.1.1 Εισαγωγή

Το ελληνικό εκπαιδευτικό σύστημα αποτελεί αφενός μέρος-υποσύστημα του κοινωνικο-οικονομικού συστήματος της χώρας, αφετέρου μια μορφή κρατικής δραστηριότητας, ένα μέρος, δηλαδή, της δημόσιας ζωής και του διοικητικού συστήματος.

Στα κράτη των οποίων το δικαίωμα ανήκει στο λεγόμενο ρωμαιογερμανικό δίκαιο (κράτη της κεντρικής και κυρίως της νότιας Ευρώπης), η σύνδεση διοικητικού συστήματος και διοικητικού δικαίου είναι άρρηκτα συνδεδεμένη, καθώς το ένα προϋποθέτει το άλλο (Σωτηρόπουλος, 2007). Ως εκ τούτου, η οργάνωση και η διοίκηση των τομέων της δημόσιας ζωής επηρεάζονται από τον τρόπο με τον οποίο το κάθε κράτος έχει προαποφασίσει, καθώς και από τους αντίστοιχους δικαιοκούς κανόνες που έχει θεσπίσει. Συνεπώς, και η οργάνωση, λειτουργία και διοίκηση του εκπαιδευτικού συστήματος διέπεται από τους διοικητικούς κανόνες και περιορισμούς που ισχύουν για οποιονδήποτε άλλον τομέα της δημόσιας ζωής (Argyrouλου, 2015).¹ Για την κατανόηση, λοιπόν, του κανονιστικού περιβάλλοντος της οργάνωσης, της διοίκησης και της λειτουργίας της εκπαίδευσης, θεωρείται προαπαιτούμενη η γνώση γενικότερων εννοιών και συστατικών στοιχείων της Δημόσιας Διοίκησης και της οργάνωσής της.

Αυτό, βέβαια, δεν σημαίνει ότι η οργάνωση, η διοίκηση και η λειτουργία του εκπαιδευτικού συστήματος πρέπει να προσεγγίζονται μόνο από την καθαρά διοικητική-νομική άποψη. Όμως, η γνώση και η κατανόηση του υφιστάμενου διοικητικού-πολιτικού υποστρώματος αποτελούν την αφετηρία για την κριτική ανάλυση των δυσχερειών του συστήματος και το εφελτήριο για ώριμη σκέψη, αναστοχασμό, λιγότερο θεωρητική και περισσότερο πρακτική προσέγγιση των προβλημάτων, καθώς και για την εύρεση των προσφορότερων λύσεων για τη βελτίωσή του.

1. Είτε πρόκειται για τη δημόσια εκπαίδευση είτε για την ιδιωτική.

1.1.2 Παιδεία και εκπαίδευση

Πρόκειται για όρους με συγγενές περιεχόμενο, γι' αυτό αρκετά συχνά χρησιμοποιούνται εσφαλμένα στον λόγο.

Παιδεία είναι το σύνολο των λειτουργιών με τις οποίες οι νέοι μωούνται και εντάσσονται σε ένα συγκεκριμένο ιστορικό, πολιτιστικό, πνευματικό, κοινωνικό και οικονομικό περιβάλλον. Ο ορισμός αυτός είναι ευρύς και φιλοσοφικός αλλά προσπαθεί να απεικονίσει τη σύνθεση των επιμέρους στοιχείων που αποτελούν την έννοια «παιδεία».² Στην ουσία, πρόκειται για ένα σύνολο αξιών του περιβάλλοντος του νέου ανθρώπου με τις οποίες έρχεται σε επαφή και σιγά σιγά τις αφομοιώνει και τις ενστερνίζεται.

Το μεγαλύτερο βάρος για τη μύηση των νέων στις αξίες αυτές και την ένταξή τους στο πολιτιστικό-κοινωνικό-οικονομικό περιβάλλον φέρει η οικογένεια και το σχολείο. Στο σχολείο η μύηση αυτή συντελείται οργανωμένα και σταδιακά υπό την άγρυπνη εποπτεία κάθε ευνομούμενης πολιτείας. Αυτή η οργανωμένη και συντονισμένη από την πολιτεία παροχή παιδείας στους νέους αποτελεί το περιεχόμενο του όρου «εκπαίδευση».

1.1.3 Η παιδεία ως ατομικό και κοινωνικό δικαίωμα

Η σπουδαιότητα του αγαθού της παιδείας υποδηλώνεται από το γεγονός ότι συμπεριλαμβάνεται στις επιταγές του ύψιστου νομοθετικού κειμένου του κράτους, του Συντάγματος (άρθρο 16).³ Επιπλέον, το δικαίωμα στη μόρφωση διατυπώνεται –πέραν των εθνικών Συνταγμάτων– και σε παγκόσμιες αλλά και ευρωπαϊκές διακηρύξεις (Πουλής, 2007: 46). Είναι αξιοσημείωτο ότι τα ελληνικά συνταγματικά κείμενα που προηγήθηκαν του ισχύοντος Συντάγματος μεριμνούσαν για την «παιδεία και την αγωγή των ελληνοπαίδων».⁴

Η ανάγνωση του άρθρου 16 του ισχύοντος Συντάγματος⁵ οδηγεί στις εξής διαπιστώσεις:

- Όλοι οι πολίτες της ελληνικής επικράτειας έχουν δικαίωμα στη μόρφωση.
- Η παιδεία τελεί υπό τη μέριμνα του κράτους και παρέχεται δωρεάν σε όλες τις βαθμίδες και σε όλους ανεξαιρέτως τους πολίτες. (Αυτό βέβαια δεν αναιρεί την ύπαρξη ιδιωτικής εκπαιδευτικής πρωτοβουλίας στο επίπεδο της Πρωτοβάθμιας και Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης.)
- Η φοίτηση στο Δημοτικό και στο Γυμνάσιο είναι εννεαετής και υποχρεωτική για όλα

2. Πολλοί εντάσσουν στο εννοιολογικό πλαίσιο του όρου αυτού και την έννοια της αγωγής, δηλαδή του συνόλου των διδακτικών διαδικασιών μέσω των οποίων συντελείται η παιδεία.

3. Στις 22-06-2017 ξεκίνησε η Β' φάση της διαβούλευσης για την αλλαγή του, όμως ισχύει ως έχει μέχρι τη στιγμή της δημοσίευσης του παρόντος.

4. Ακόμη και στα «υποτυπώδη» συνταγματικά κείμενα των Τοπικών Πολιτευμάτων της Επανάστατικής Περιόδου τονίζεται ο επιτακτικός χαρακτήρας της παιδείας. Αναδρομή στα κείμενα αυτά μπορεί να βρει ο αναγνώστης στους Μαυριά και Παντελή (1996) και στον Πουλή (2007: 47).

5. Βλέπε το πλήρες κείμενο του άρθρου 16 στο Παράρτημα.

τα παιδιά. Η υποχρεωτικότητα της εκπαίδευσης στην περίοδο αυτή δημιουργεί εκ παραλλήλου καθήκοντα και υποχρεώσεις και στους γονείς των μαθητών, οι οποίοι έχουν την επιμέλεια των ανήλικων τέκνων. Το ίδιο το Σύνταγμα δεν προσδιορίζει τα ρητά δικαιώματα των γονέων σχετικά με την υποχρεωτική εκπαίδευση των τέκνων, αλλά αυτά προβλέπονται από τον νόμο.⁶ Το Σύνταγμα απαγορεύει τη μείωση της υποχρεωτικής εκπαίδευσης αλλά επιτρέπει την αύξηση των ορίων της. Έτσι, από το σχολικό έτος 2007-2008⁷ η υποχρεωτική φοίτηση επεκτείνεται στο Νηπιαγωγείο για τα νήπια μόνο, δηλαδή παιδιά ηλικίας 5 έως 6 ετών. Από το 2018 η Προσχολική Εκπαίδευση γίνεται υποχρεωτική και για τα μικρά παιδιά από 4 έως 5 ετών.⁸

Τα παραπάνω στοιχεία εντάσσουν την παιδεία στα ατομικά και κοινωνικά δικαιώματα του πολίτη. Η εκπαίδευση των παιδιών της ελληνικής επικράτειας γίνεται αφετηρία σύνθετων υποχρεώσεων εκ μέρους του κράτους, το οποίο αναλαμβάνει να παράσχει το κοινωνικό αυτό αγαθό με ισότητα και δικαιοσύνη σε όλους τους πολίτες.

1.1.4 Συστημικές διαφοροποιήσεις της έννοιας και της παροχής εκπαίδευσης: Αλλαγές του νοήματος της γνώσης και του πολιτικού λόγου στο διεθνές συγκείμενο και επιπτώσεις στο εθνικό επίπεδο

Μετά τον 19ο και κυρίως κατά τον 20ό αιώνα η εκπαίδευση αποκτά θεσμικό χαρακτήρα, με κανονιστικό πλαίσιο το οποίο καθορίζει με σαφήνεια και λεπτομέρεια τις σχέσεις παροχής γνώσης και «σχολικής» εξουσίας (Πασιάς, Φλουρής και Φωτεινός, 2015). Στο πλαίσιο αυτής της λογικής εντάσσονται έννοιες της εκπαιδευτικής διαδικασίας που αφορούν την ομοιόμορφη και πειθαρχημένη οργάνωση, τη συγκροτημένη δομή των προγραμμάτων σπουδών, τον χώρο και τον χρόνο της σχολικής πράξης. Το νεωτερικό αυτό σχολικό μοντέλο χαρακτηρίζεται από βασικές αρχές, όπως η πειθαρχία, ο έλεγχος, η εξέταση της πρόσληψης της γνώσης, ο διαχωρισμός των σχολικών βαθμίδων και τα σαφώς προσδιορισμένα και περιχαρακωμένα γνωστικά αντικείμενα (Σολομών και Κουζέλης, 1994· Νονοα, 2000), αλλά και εκπαιδευτικούς-εξειδικευμένους επαγγελματίες που μπορούν να τα διδάξουν.

Όμως, μια σειρά αλλαγών, τόσο στις ίδιες τις επιστήμες της αγωγής όσο και στην επιστήμη και την τεχνολογία γενικότερα, οδήγησε σε επαναπροσεγγίσεις αφενός μεν της έννοιας της γνώσης, αφετέρου δε της αναδιαμόρφωσης του τρόπου παροχής και πρόσληψής της, στην υπόσταση των εκπαιδευτικών, αλλά και στον επαναπροσδιορισμό της σχέσης εξουσίας και γνώσης. Καταλυτικό ρόλο, επίσης, έπαιξαν και οι νέες πολιτικές πραγματικότητες που άρχισαν να διαμορφώνονται μετά τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, ωρί-

6. Αστικός Κώδικας, ΑΚ, Άρθρο 1510 (γονική μέριμνα) και 1518 (επιμέλεια προσώπου). Αναλυτικά για τα Δικαιώματα του Παιδιού, βλέπε πιο κάτω Κεφάλαιο 8, σελ. 116 κ.έ.

7. Με τον Ν. 3518/2006 ΦΕΚ 272α/2006. Αναλυτικότερα, βλέπε στο Κεφ. 6, σελ. 72.

8. Με τον Ν. 4521/2.3.2018 (ΦΕΚ 38^Α) «Ίδρυση Πανεπιστημίου Δυτικής Αττικής και άλλες διατάξεις», άρθρο 33, παράγραφος 3.

μασαν και ανδρώθηκαν μετά το 1970 (π.χ. Ευρωπαϊκή Ένωση). Τα προβλήματα που κληροδότησαν οι δύο μεγάλοι πόλεμοι στη διεθνή κοινότητα και τα οποία επιζητούσαν άμεσες και μακροπρόθεσμα βιώσιμες λύσεις, ώστε να αποκατασταθούν η ειρήνη, η ηρεμία και η ευημερία των λαών, άλλαξαν τις απόψεις της ανθρωπότητας σχετικά με την αλληλεξάρτηση της κοινωνίας, της οικονομίας και της πολιτικής (Αργυροπούλου, 2015). «Ο εκπαιδευτικός θεσμός συνδέθηκε άμεσα τόσο με τις προσδοκίες της κοινωνίας όσο και με τις πολιτικές του κράτους στους χώρους της οικονομίας, της εργασίας, της κοινωνικής δικαιοσύνης και του πολιτισμού» (Πασιάς, Φλουρής και Φωτεινός, 2015), ενώ νέες έννοιες, όπως εκσυγχρονισμός, εκδημοκρατισμός και βιώσιμη ανάπτυξη, εντάχθηκαν και απέκτησαν κυρίαρχο ρόλο και στον χώρο των εκπαιδευτικών πολιτικών.

Στη νέα τάξη των εκπαιδευτικών πραγμάτων η επίδραση της σκέψης και της προόδου των θετικών επιστημών, αλλά και οι οπτικές της κοινωνιολογίας και της ψυχολογίας που εντάχθηκαν δυναμικά στον χώρο των επιστημών της αγωγής, έδωσαν μια νέα φυσιογνωμία στο εκπαιδευτικό τοπίο και στη σχέση εξουσίας και γνώσης. Από τις δεκαετίες του 1980 και του 1990 παρατηρείται ότι οι προσδοκίες για ισότητα, εκδημοκρατισμό και εκσυγχρονισμό να μεν εντάχθηκαν στις προσδοκίες και τις εξαγγελίες για την εκπαίδευση, δεν έφεραν, όμως, τα αναμενόμενα ευρέα αποτελέσματα, παρά τη διεθνοποίηση των εκπαιδευτικών αναζητήσεων και τη δημιουργία υπερεθνικών υποστηρικτικών και συμβουλευτικών οργανισμών, όπως ο ΟΟΣΑ, η ΟΥΝΕΣΚΟ και η ΕΕ (Αργυροπούλου, 2015).

Στις σύγχρονες «μετα-βιομηχανικές», «μετα-καπιταλιστικές» κοινωνίες (Bell, 1973· Drucker, 2000) ή «κοινωνίες της πληροφορίας» (Castells, 1998), ή ακόμη και «κοινωνίες της γνώσης» (OECD, 1996, 2000· UNESCO, 2005), τέσσερις θεμελιώδεις παράγοντες θεωρείται ότι επιδρούν στη διαμόρφωση των νέων σχέσεων γνώσης και εξουσίας και επαναπροσδιορίζουν το εκπαιδευτικό τοπίο: α) η παγκοσμιοποίηση των οικονομικών σχέσεων, β) η ανάδυση της πληροφορικής και του Διαδικτύου ή της «κοινωνίας της πληροφορίας» ως κατεξοχήν τρόπου-μέσου διάχυσης της γνώσης, γ) η ραγδαία ανάπτυξη των θετικών επιστημών και η συνάρτησή της με την ανάπτυξη της τεχνολογίας, δ) οι εξελίξεις στο δημογραφικό επίπεδο και τη μετανάστευση, ως απόρροια νέων πολέμων και συρράξεων που τώρα δεν εκτυλίσσονται στον ευρωπαϊκό/δυτικό κόσμο, αλλά σε περιφερειακές χώρες του πλανήτη, με μέση, στοιχειώδη ή καθόλου οικονομική ανάπτυξη και ευημερία. Πρόκειται ταυτόχρονα για αίτια και αποτελέσματα άλλων διαστάσεων της κοινωνικής, πολιτικής και οικονομικής ζωής σε παγκόσμιο επίπεδο. Τόσο ο χαρακτήρας όσο και οι επιδράσεις των παραγόντων αυτών δεν πρέπει να αντιμετωπίζονται ξεχωριστά και στενά μέσα στο νοητό πεδίο ενός και μόνο «συστήματος» της ανθρώπινης δραστηριότητας (π.χ. εκπαίδευση, οικονομία κ.λπ.), αλλά να γίνονται αντιληπτά στο ευρύτερο κοινωνικό συγκείμενο.

Οι επιδράσεις των τεσσάρων παραγόντων άρχισαν να γίνονται ορατές στα συστήματα των αγγλοσαξονικών⁹ χωρών ήδη από τις αρχές της δεκαετίας του 1990 και, με

9. Στο Ηνωμένο Βασίλειο ήδη από το 1988 με τη Reform Act. Με τον όρο αγγλοσαξονικές χώρες θα εννοούμε στο παρόν, πέραν του Ηνωμένου Βασιλείου, και τις χώρες της Κοινοπολιτείας, δηλαδή την Ιρλανδία,

τη διευκόλυνση της αγγλικής γλώσσας ως παγκοσμιοποιημένου εργαλείου «διάχυσης», άρχισαν να επιδρούν με τη σειρά τους και να διαμορφώνουν νέες έννοιες, αρχές και αντιλήψεις στο διεθνές τοπίο. Αναπτύσσεται έτσι ένα νέο εικονικό οικουμενικό περιβάλλον γνώσης, η οποία καθίσταται ελεύθερα προσβάσιμη από όλους μέσω των τεχνολογιών και του Διαδικτύου, και, κατ' επέκταση, αποδυναμώνονται βαθμηδόν οι πρότερες «νεωτερικές» σχέσεις εξουσίας, επιβολής και ελέγχου της γνώσης και της παροχής της. Αναπτύσσονται νέα, μετα-νεωτερικά, πολιτικά επιχειρήματα και «ιδεότυποι», λόγου χάρη κοινωνία της γνώσης, μανθάνουσα κοινωνία (ΕΕ, Välimaa και Hoffman, 2008· Guille, 2003· Hargreaves, 2003), οι οποίοι από κοινού με τις εξελίξεις στο διεθνές κοινωνικό και πολιτικό τοπίο διαμορφώνουν νέες συνολικές αντιλήψεις για την πρόοδο και ευημερία της κοινωνίας (γνωστικός καπιταλισμός, κοινωνία της πληροφορίας, οικονομία της γνώσης κ.ά. (Peters και Humes, 2003). Η γνώση αποτελεί πλέον τον κεντρικό πυρήνα της ανθρώπινης δραστηριότητας και η κτήση της (ή μη) συνιστά κριτήριο διάκρισης (οι γνωρίζοντες και οι μη γνωρίζοντες) στις κοινωνίες του μέλλοντος, αλλά και βασικό πυλώνα, σκοπό και μέσον οικονομικής ανάπτυξης και κοινωνικής ευημερίας. Η γνώση χάνει σιγά σιγά τον «ουμανιστικό» χαρακτήρα που είχε στη νεωτερική περίοδο. Η τεχνική αναφορά του ΟΟΣΑ του 1996 χρησιμοποιείται ως αφετηρία συζήτησης στα περισσότερα από τα παραπάνω κείμενα και ενστερνίζεται τη νεοφιλελεύθερη αντίληψη της χρηστικότητας της γνώσης. Η γνώση, δηλαδή, αποκτά την έννοια της δεξιότητας και της ικανότητας την οποία θα χρησιμοποιήσει ο εκάστοτε δυνητικά εργαζόμενος με σκοπό την ανεύρεση εργασίας. Συνεπώς, η γνώση γίνεται εμπορικό αγαθό και η εξέλιξη της κοινωνίας απαιτεί την επικαιροποίηση της γνώσης-δεξιότητας, άρα και τη διαρκή κατάρτιση. Συνάγεται, λοιπόν, ότι η γνώση στη σύγχρονη εποχή δεν είναι πλέον επιλογή, αλλά ανάγκη. Κατ' αυτό τον τρόπο, η γνώση από το επίπεδο της αυτοπραγμάτωσης περνά στο επίπεδο των βασικών αναγκών με σκοπό τον βιοπορισμό (βλέπε Maslow, 1954).

Υπό αυτό το νέο πρίσμα αξιολόγησης της ουσίας και της χρησιμότητας της γνώσης, η εκπαίδευση αποκτά διαφοροποιημένο νόημα και νέο πρόσωπο. Με την επίδραση άλλων νέων κυρίαρχων πολιτικών τάσεων (παγκοσμιοποίησης, Νέας Δημόσιας Διοίκησης κ.λπ.), επανακαθορίζεται ως θεσμός και επανατοποθετείται σε νέες βάσεις, με κατά το μάλλον ή ήττον χρηστικό χαρακτήρα. Ο ρόλος και η φύση της σύγχρονης εκπαίδευσης προσδιορίζονται από την αρχή «μαθαίνω πώς να μαθαίνω» (Bonal και Rambla, 2003). Μέσα στην τεχνική αναφορά του ΟΕCD (1996, 2000), γίνεται λόγος για την *κωδικοποίηση της γνώσης* και τον διαχωρισμό της σε τέσσερις κατηγορίες: το περιεχόμενο της γνώσης, τον σκοπό, τον τρόπο απόκτησης και τα άτομα που ενεργούν ως διαμεσολαβητές παροχής της γνώσης, δηλαδή οι εκπαιδευτικοί (*know-what, know-why, know-how, know-who*). Έτσι, η αλλαγή στην προσέγγιση της γνώσης φέρνει διαδοχικά

τον Καναδά, τις ΗΠΑ, την Αυστραλία, τη Ν. Ζηλανδία, τη Μάλτα, το Χονγκ Κονγκ κ.λπ., αλλά και το Ισραήλ, την Ολλανδία και άλλες, όσες δηλαδή είτε αποτέλεσαν στο παρελθόν αποικίες της άλλοτε Μ. Βρετανίας είτε επηρεάστηκαν σημαντικά από νεοφιλελεύθερες προσεγγίσεις στη διαμόρφωση των εκπαιδευτικών τους συστημάτων.

αλλαγή στη δομή της εκπαίδευσης και στο επάγγελμα του εκπαιδευτικού. Η εκπαίδευση, και κυρίως η Τριτοβάθμια, καθίσταται περισσότερο εμπορευματοποιημένη και τα πανεπιστήμια χάνουν τον κυρίαρχο ρόλο τους στο μονοπώλιο της γνώσης. Επιπλέον, ο εκπαιδευτικός καλείται να αλλάξει τον τρόπο διδασκαλίας, την παιδαγωγική του προσέγγιση και γενικότερα τις διαστάσεις του επαγγέλματός του, ώστε να συμβαδίζει με τη σύγχρονη κοινωνία (Hargreaves, 2003). Σημαντικό ρόλο σε αυτή την αλλαγή του εκπαιδευτικού κατέχει η αυτο-μόρφωση και η διά βίου μάθηση για τον ίδιο τον εκπαιδευτικό, ώστε να είναι τελικά σε θέση να μαθαίνει στους μαθητές-φοιτητές πώς να μαθαίνουν και πώς να αξιοποιούν τη γνώση που τους παρέχεται. Νέοι φόβοι και νέο λεξιλόγιο, με δάνεια από τις φυσικές επιστήμες για να τους αντικατοπτρίσει, εισάγονται στον καθημερινό εκπαιδευτικό λόγο: αβεβαιότητα, αναταραχή, αστάθεια, ρευστότητα, καταλύτης κ.ο.κ. Άλλες λέξεις-δάνεια από τον χώρο του επιχειρείν και του ιδιωτικού τομέα (αποδοτικότητα, αποτελεσματικότητα, δείκτες, εργαλειοθήκη, εισροές, εκροές, άυλο κεφάλαιο κ.λπ.) εισάγονται στο λεξιλόγιο της εκπαίδευσης για να αποτυπώσουν τις νέες αρχές της λογοδοσίας και των νέων μορφών ελέγχου και της αποτίμησης του έργου της εκπαίδευσης ως συντελεστή οικονομικής ανάπτυξης.

Οι αλλαγές αυτές υπεισέρχονται σταδιακά και στα θεσμικά κείμενα που διαμορφώνονται σε εθνικό επίπεδο και διαφοροποιούν τη μορφή και τον λόγο των κειμένων αυτών, σε μια προσπάθεια των κρατών να εναρμονίσουν τις εθνικές πολιτικές και στρατηγικές α) με τις εξελίξεις σε παγκόσμιο επίπεδο και β) με τις προδιαγραφές και οδηγίες διεθνών-υπερεθνικών οργανισμών στους οποίους έχουν προσχωρήσει για τη διασφάλιση των συμφερόντων τους. Οι αλλαγές αυτές είναι ενίοτε άμεσες και είτε το σκεπτικό τους δεν γίνεται απόλυτα κατανοητό από τους κοινωνικούς εταίρους που καλούνται να τις εφαρμόσουν (μαθητές, εκπαιδευτικοί, κοινωνία) είτε δεν είναι προϊόν συναίνεσης μεταξύ των εταίρων. Οι «ιστορικές» νεωτερικές αρχές του ενιαίου χώρου, χρόνου και λειτουργίας της δημόσιας και δωρεάν εκπαίδευσης, όπως τις γνωρίζαμε μέχρι τώρα, αποδομούνται. Διαμορφώνονται νέες πραγματικότητες με έμφαση στις δεξιότητες (και όχι την αποθησαύριση της γνώσης), στην κατάρτιση, στην ευελιξία, στην εξεύρεση εργασίας σε ποικίλα περιβάλλοντα (απασχολησιμότητα), στην εκμηδένιση της έννοιας της φυσικής συνεύρεσης στον χώρο και τον χρόνο (εξ αποστάσεως παροχή εκπαίδευσης, εξ αποστάσεως έλεγχος), στις νέες μορφές ελέγχου και λογοδοσίας (π.χ. διαύγεια, ηλεκτρονικές πλατφόρμες συλλογής στοιχείων και δεδομένων) και στο νέο «πρόσωπο» των ακαδημαϊκών, εργασιακών και «εγκάρσιων» ικανοτήτων (ECSPLL και EC/DG, 2004· EU/EC, 2010· ΕΕΚ, 2009· OECD, 2005· εκτεταμένη ανάλυση και σχολιασμός, στο Αργυροπούλου, 2015: 139-142).

Οι θεσμικές αλλαγές λαμβάνουν χώρα σε πολλαπλά επίπεδα της δημόσιας ζωής (βλέπε στην επόμενη ενότητα, αλλαγές, π.χ., σε συνταγματικό επίπεδο, εισαγωγή νέων διοικητικών αρχών, ΔΟΑΤΑΠ κ.λπ.), οι οποίες με τη σειρά τους –άλλοτε έμμεσα και άλλοτε άμεσα– επιδρούν στη διαμόρφωση της νέας θεσμικής ιδιοπροσωπίας της εκπαίδευσης, αλλά και του παραδοσιακού ρόλου του εκπαιδευτικού.

1.2 Κράτος, πολίτευμα και πολιτικό σύστημα

1.2.1 Κράτος ή πολιτεία, εξουσία, πολίτευμα

Κατά τον Μανιτάκη (2007: 26 κ.έ.), η έννοια του κράτους μπορεί να γίνει αντιληπτή με δύο τουλάχιστον διαφορετικές διαστάσεις: η μία περιλαμβάνει τα στοιχεία του λαού και της επικράτειας και η δεύτερη την έννομη τάξη.

Αναλυτικότερα, κατά την πρώτη εκδοχή, κράτος ή πολιτεία είναι ο λαός (δηλαδή το σύνολο των ατόμων με κοινή ιθαγένεια) που οργανώνεται αυτοδύναμα με βάση κανόνες δικαίου και διαβιώνει εντός της χώρας ή της επικράτειας (μιας, δηλαδή, συγκεκριμένης οριοθετημένης εδαφικής περιοχής). Κατά τη δεύτερη εκδοχή της έννοιας, το κράτος ταυτίζεται με την έννομη τάξη, δηλαδή το σύνολο των κανόνων δικαίου, με τους οποίους οργανώνει αφενός την άσκηση και τη διαχείριση της εξουσίας μέσα σε αυτό, αφετέρου τις βασικές παραμέτρους της κοινωνικής συμβίωσης (Σπηλιωτόπουλος, 2005: 14). Η οργάνωση και άσκηση της εξουσίας του κράτους επιτυγχάνεται μέσω των αντίστοιχων θεσμών.

Στα σύγχρονα δημοκρατικά πολιτεύματα (τουλάχιστον σε ευρωπαϊκό επίπεδο, συμπεριλαμβανομένης και της Ελλάδας), υπάρχουν θεμελιώδη διακριτά στοιχεία που συνιστούν την κοινωνική και πολιτική πραγματικότητα. Τα στοιχεία αυτά, κατά τον Μακρυδημήτρη (2008: 3), είναι η δικαιοσύνη (κράτος δικαίου), η αντιπροσωπευτική δημοκρατία, η οικονομία της αγοράς, οι δημόσιες υπηρεσίες και η σχετικά αυτόνομη ενδιάμεση ζώνη της κοινωνίας των πολιτών.

Στα δημοκρατικά πολιτεύματα, θεμέλιο του πολιτεύματος αποτελεί η *βασική αρχή της λαϊκής κυριαρχίας*, η οποία εκφράζεται με την άσκηση του εκλογικού δικαιώματος (του εκλέγειν και εκλέγεσθαι). Στο ελληνικό Σύνταγμα η λαϊκή κυριαρχία προβλέπεται ρητά από το άρθρο 1, ενώ το εκλογικό δικαίωμα από το άρθρο 51, παρ. 3 (Δαγτόγλου, 2003· Σωτηρέλης και Ξηρός, 2015).

1.2.2 Λειτουργίες της πολιτείας – Η αρχή της διάκρισης των εξουσιών

Τα σύγχρονα Συντάγματα αναγνωρίζουν την ανάγκη η έννομη τάξη να προβλέπει περισσότερες ομάδες δημόσιων οργάνων, καθεμία από τις οποίες είναι αρμόδια για την άσκηση ορισμένων μόνο δραστηριοτήτων. Η πολιτική αυτή αρχή ονομάζεται *αρχή της διάκρισης των εξουσιών*. Κατά τον Μακρυδημήτρη (2005: 11), «η διάκριση και διαφοροποίηση των λειτουργιών και η ανάθεση της άσκησής τους όχι σ' ένα, αλλά σε διαφορετικά όργανα ... οδηγεί στον αμοιβαίο μεταξύ τους έλεγχο και την εξισορρόπηση της ισχύος ή την εξουδετέρωση της μονομερούς δυνατότητας απεριόριστης επιβολής».

Σύμφωνα με το άρθρο 26 του Συντάγματος (1975/1986/2001/2008)¹⁰ καθορίζονται τα όργανα που αποτελούν κάθε εξουσία και η αρμοδιότητά τους, η οποία αναφέρεται

10. 27-05-2008: Τελευταία αναθεώρηση του Συντάγματος από την Η' Αναθεωρητική Βουλή. Το άρθρο 26 παρέμεινε ως είχε.

με τον παραδοσιακό όρο «λειτουργία» (Σπηλιωτόπουλος, 2005: 19· Δαγτόγλου, 2003: 80 κ.έ.). Έτσι, *οι εξουσίες ή λειτουργίες είναι: η νομοθετική, η δικαστική και η εκτελεστική.*

Στη διάκριση αυτή (και πάντοτε σύμφωνα με το Σύνταγμα) βασίζεται και διαρθρώνεται το πολιτικό σύστημα στη χώρα μας. Το πολίτευμα της χώρας είναι Προεδρευόμενη Κοινοβουλευτική Δημοκρατία και τα όργανα στα οποία έχουν ανατεθεί οι θεμελιώδεις λειτουργίες του πολιτικού συστήματος είναι: ο Πρόεδρος της Δημοκρατίας, η Βουλή, η Κυβέρνηση, ο Πρωθυπουργός, τα Δικαστήρια, η Διοίκηση και οι Ανεξάρτητες Αρχές. Ειδικότερα, οι λειτουργίες αυτές κατανέμονται –πάντοτε σύμφωνα με το Σύνταγμα– ως εξής:

- *Ο Πρόεδρος της Δημοκρατίας:* α) Ρυθμίζει το πολίτευμα (άρθρο 30, παρ. 1 εδάφιο α), β) συμπράττει στην άσκηση της νομοθετικής λειτουργίας μαζί με τη Βουλή (άρθρο 26, παρ. 1), γ) συμπράττει στην άσκηση της εκτελεστικής λειτουργίας μαζί με την Κυβέρνηση (άρθρο 26, παρ. 2). Το Τμήμα Β του Συντάγματος περιέχει αναλυτικά όλα τα ζητήματα ανάδειξης και αρμοδιοτήτων του Προέδρου της Δημοκρατίας.
- *Η Βουλή:* Έχει την αμιγώς νομοθετική λειτουργία, δηλαδή τη θέσπιση κανόνων δικαίου. Το Τμήμα Γ του Συντάγματος προσδιορίζει με ακρίβεια και πληρότητα τη νομοθετική λειτουργία. Όμως, η αρμοδιότητα αυτή δεν πρέπει να εννοηθεί μόνο με τη στενή έννοια της ψήφισης τυπικών νόμων. Το Τμήμα Γ προβλέπει ότι η Βουλή είναι αρμόδια για την παραγωγή πολλών άλλων περιπτώσεων γενικών και απρόσωπων κανόνων δικαίου, όπως, για παράδειγμα, η αναθεώρηση του Συντάγματος, η έγκριση προϋπολογισμών και απολογισμών, η διενέργεια δημοψηφισμάτων, η ψήφιση του Κανονισμού λειτουργίας της (Κανονισμός της Βουλής) κ.ά.
- *Η Κυβέρνηση:* Διασυνδέει τη νομοθετική με την εκτελεστική εξουσία και συνιστά τον βασικό πυλώνα λειτουργίας του κοινοβουλευτικού συστήματος. Προεξάρχοντα ρόλο και αρμοδιότητες έχει ο Πρωθυπουργός. Τα θέματα συγκρότησης, αποστολής αρμοδιοτήτων της Κυβέρνησης και της σχέσης Κυβέρνησης και Βουλής ρυθμίζει το Τμήμα Δ του Συντάγματος.
- *Η Δικαστική Εξουσία:* Το Τμήμα Ε του Συντάγματος ρυθμίζει τα θέματα δικαστικής εξουσίας και απονομής της δικαιοσύνης. Η δικαστική εξουσία διέπεται κατά το Σύνταγμα από την αρχή της ανεξαρτησίας, έτσι ώστε να εξασφαλίζεται η αδέσμευτη και απρόσκοπτη λειτουργία της. Πέραν όμως της καθ' εαυτού απόδοσης της δικαιοσύνης, η δικαστική εξουσία είναι επιφορτισμένη με τον έλεγχο της νομιμότητας της δράσης της Διοίκησης αλλά και με τον έλεγχο της συνταγματικότητας των νόμων.
- *Η Διοίκηση:* Η Διοίκηση έχει την εκτελεστική εξουσία. Το Τμήμα Στ του Συντάγματος αφορά τη Διοίκηση του κράτους και περιλαμβάνει τη διοικητική οργάνωση, τη διοικητική διαίρεση, τα περιφερειακά όργανα του κράτους, τις ανεξάρτητες αρχές, την τοπική αυτοδιοίκηση, την υπηρεσιακή κατάσταση των διοικητικών οργάνων κ.ά.

Ειδικώς περί Ανεξάρτητων Αρχών: Η δημιουργία των Ανεξάρτητων Αρχών ως

στοιχείου της Διοίκησης είναι μια «καινοτομία» των τελευταίων χρόνων στη χώρα μας που απορρέει από το άρθρο 101^A του Συντάγματος και αποσκοπεί στον βέλτιστο έλεγχο των αποτελεσμάτων δράσης της Δημόσιας Διοίκησης και στην περαιτέρω διασφάλιση των κοινωνικών και ατομικών δικαιωμάτων των πολιτών. Από τις θεσπισμένες Ανεξάρτητες Διοικητικές Αρχές [ΑΔΑ]¹¹ ενδιαφέρον για την εκπαίδευση παρουσιάζουν οι εξής: ο ΑΣΕΠ, ο ΔΟΑΤΑΠ και ο Συνήγορος του Πολίτη, ιδιαίτερος η υπηρεσία των Δικαιωμάτων του Παιδιού.

Η διάρθρωση του πολιτικού συστήματος έχει ιεραρχική δομή (από το ανώτερο προς το κατώτερο- περί δομών και τρόπων οργάνωσης, βλέπε πιο κάτω σελ. 48-51 και 53-54). Όσον δε αφορά τους ρόλους και τις αρμοδιότητες των οργάνων, ο Μακρυδημήτρης (2008: 24) σημειώνει: «τα μεν νομοθετικά [όργανα] έχουν ως κύρια αποστολή και αρμοδιότητα τη θέσπιση νόμων και τον έλεγχο της κυβέρνησης, τα κυβερνητικά τον προσδιορισμό των κατευθύνσεων της γενικής πολιτικής του κράτους, τα διοικητικά την πραγμάτωση και εφαρμογή τους, αλλά και την προετοιμασία της σχεδίασης και κατάρτισής τους, τα δε δικαστικά τον έλεγχο των υπολοίπων για τη συνέπεια της δράσης τους προς τα ισχύοντα θεσμικά πλαίσια».

11. Τη στιγμή της συγγραφής του παρόντος βιβλίου και σύμφωνα με τον Δικηγορικό Σύλλογο Αθηνών, λειτουργούν οι εξής 13 ΑΔΑ κατ' αλφαβητική σειρά: ΑΣΕΠ, Αρχή Διασφάλισης του Απορρήτου των Επικοινωνιών, Αρχή Προστασίας Δεδομένων Προσωπικού Χαρακτήρα, ΔΟΑΤΑΠ (πρώην ΔΙΚΑΤΣΑ), Εθνική Επιτροπή Τηλεπικοινωνιών και Ταχυδρομείων, Εθνικό Συμβούλιο Ραδιοτηλεόρασης (ΕΣΡ), Επιτροπή Ανταγωνισμού, Επιτροπή Κεφαλαιαγοράς, Ρυθμιστική Αρχή Ενέργειας (ΡΑΙ), Συμβούλιο Ελέγχου Επικοινωνίας, Συνήγορος του Καταναλωτή, Συνήγορος του Πολίτη, Τραπεζικός Μεσολαβητής (<http://www.dsa.gr/κατάλογος-υπηρεσιών/ανεξάρτητες-αρχές>).